

УДК 159.922.762:330.15

DOI: [https://doi.org/10.63437/3083-6425-2026-1\(100\)-02](https://doi.org/10.63437/3083-6425-2026-1(100)-02)**Ковальчук Юрій,**

кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник відділу діагностики обдарованості,
Інститут обдарованої дитини НАПН України,
м. Київ, Україна

Kovalchuk Yurii,

PhD in Psychological Sciences,
Senior Research Scientist of the Giftedness Diagnostics Department,
Institute of the Gifted Children of the NAES of Ukraine,
Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0001-6686-3579>

ОНТОЛОГІЯ ОБДАРОВАНОСТІ: РЕСУРСОЛОГІЧНИЙ ВИМІР (частина 2)*

Анотація.

Автор представляє у статті спробу розвідки онтології обдарованості у розрізі її ресурсологічного виміру. Ресурси розвитку обдарованості розглядаються як органічна частина життя людини і тих сфер, у яких воно здійснюється: біосфери, соціосфери і ноосфери. Вони нерозривно пов'язані з природою людини і всіма аспектами її організації, передовсім із такими фундаментальними вимірами здійснення екзистенції, як орієнтація, виживання, адаптація і генерація. Спонування і активність індивіда за алгоритмами цих вимірів відкривають доступ до ресурсів, які вони містять, і можливість їх залучення у процеси розвитку і функціонування системи його здібностей. Визначальними у сукупності ресурсів розвитку обдарованості є психологічні ресурси з огляду на ту їх особливість, що саме через їх фільтри відбувається імплементація ресурсів усіх інших видів.

Ключові слова: онтологічні виміри функціонування людини; активність орієнтації; виживання; адаптації і генерації; закон плідності; онтологія обдарованості; ресурсологічний вимір; ресурси розвитку обдарованості; психологічні ресурси.

ONTOLOGY OF GIFTEDNESS: RESOURCE DIMENSION (part 2)

Summary.

In this article, the author presents an attempt to explore the ontology of giftedness in terms of its resource dimension. Resources for the development of giftedness are considered as an integral part of human life and the spheres in which it takes place: the biosphere, the sociosphere, and the noosphere. The author considers an initiative human individual to be the subject of integration of bio-, socio- and noo-spheres within the framework of its functioning and involvement for its improvement, and thus the development of its abilities, including such a most perfect model of them as giftedness, all their rich resources. The individual's ability to take initiative, manifested both in spontaneous forms and in forms of purposeful intentions, is deeply rooted in human nature, which has been formed in the process of its evolution in the bio-, socio- and noo-spheres, and is determined by the laws that define the order of functioning in these spheres. One of these laws is the law of fertility. The activity aimed at achieving the conformity of human existence to the imperatives of the law of fertility is ensured by the system of human abilities. Without abilities, such compliance is impossible. The functional meaning of the phenomenon of giftedness as an association of abilities is to create opportunities for performing this task at the highest possible level in terms of criteria of excellence and quantitative productivity. Giftedness is a tool for productive activity.

The article presents the results of an analysis of the resources for the functioning and development of giftedness. It substantiates the idea that they are inextricably linked to human nature and all aspects of its organization, primarily with such fundamental dimensions of existence as orientation, survival, adaptation, and generation. The motivation and activity of an individual according to the algorithms of these dimensions opens up access to the resources they contain and the possibility of their involvement in the processes of development and functioning of the system of his abilities. The article contains a description of the types of resources for the development and functioning of giftedness. Their structure consists of groups of biological, social, and noological resources. They are divided into external and internal resources. According to the criterion of locality in

* Початок статті в попередньому випуску – № 4 (99), 2025 року.

the system of organization of the human individual, a group of deep resources and a group of resources of operational access are distinguished in the structure of resources for the development of giftedness. Deep resources are associated with the action of functional mechanisms of general biological and specific algorithms of existence for the human individual, which are contained in the human genome and the deep layers of his psyche, nominated with the help of categories of individual and collective unconscious. The group of readily accessible resources includes resources whose role and significance in the development of giftedness constitute the potential of the collective culture of ability development. Internal resources are divided into physiological and psychological resources. Psychological resources are divided into subgroups of cognitive, affective, personal resources, and resources of the attitude system. Resources in these subgroups have their own internal stratification. For example, the subgroup of cognitive resources consists of the resources of mental processes of sensation, perception, memory, thinking, intellect, attention, imagination, and the phenomena they produce-ideas, thoughts, beliefs, conceptual images and constructs, etc. Psychological resources are decisive in the set of resources for the development of giftedness, given their peculiarity that it is through their filters that the implementation of all other types of resources takes place.

Keywords: *ontological dimensions of human functioning; orientation; survival; adaptation and generation activity; the law of fertility; ontology of giftedness; resource-based dimension; resources for the development of giftedness; psychological resources.*

Ідентифікація гіфтологічних ефектів, продукованих у конструктивно-креативній активності видатними обдарованими людьми, зокрема найвищого ступеня обдарованості – геніїв, свідчить про те, що серед них існує дві великі групи: група обдарованих людей, які продукували велику кількість гіфтологічних ефектів, і група обдарованих людей, які продукували малу кількість гіфтологічних ефектів. Однак представників цих груп об'єднує показник високої якості продукованих гіфтологічних ефектів.

У процесі здійснення ідентифікації процесуальної та результативної сторін розвитку і функціонування обдарованості важливо розуміти та враховувати роль глибинних компонентів фертильних спонукань, які пов'язані насамперед з енергетично-змістовими ресурсами та їх імплементацією в конструктивно-креативну активність індивіда у тій чи іншій сфері його буття. Фертильні спонукання справляють значний (з тенденцією підвищення валентності до ступеня визначального) вплив на функціонування індивіда. Зокрема це виявляється в соціальній сфері його життєвої поведінки, насамперед у пошуку синергетичних партнерів в інтимному житті, у галузі здобуття знань, необхідних для розвитку обдарованості, у референтних групах за профілем обдарованості, у професійній діяльності тощо.

Одне з завдань гіфтологічних досліджень полягає в тому, щоб на основі доведених закономірностей розробити систему критеріїв і показників ідентифікації ознак фертильних спонукань і активності в процесі розвитку обдарованих індивідів різновікових груп.

Фертильні спонукання мають функціональне призначення, що полягає в породженні поштовху до активності, здійснення якої індивідом створює можливість досягнення ним високого ступеня самовираження та повноти існування. Ухилення від задоволення потреби в самовираженні та повноті існування призводить до виникнення фрустрації, що породжує ефекти екзистенційного невдоволення, розчарування, песимізму, безперспективності та пустоти. Такі ефекти локалізовані

в усіх шарах психіки – від глибинних шарів безсвідомого і підсвідомого до вимірів свідомого відображення. Фертильні спонукання за базовими характеристиками свого призначення принципово відрізняються від інших фундаментальних спонукань (інструментальних за функціональним призначенням) тим, що, на відміну від них, вони є за самою своєю сутністю термінальними. Їхня мета полягає не лише в тому, щоб започаткувати відповідну – фертильну – активність, а й у тому, щоб забезпечити доведення її перебігу до результативного завершення і втілення її характеристик у форму об'єктивованої плідності.

Результати фертильної активності людини представлені в біологічній, соціальній і ноологічній сферах її онтології, якій відповідає онтологія обдарованості. Сукупність цих результатів утворює мегакомплекс ноологічних об'єктів, які людина породила за весь час свого еволюційного та історичного поступу. Єдиною релевантною масштабом вимірів цього комплексу понятійною рефлексією є категорія світу. Фертильна активність людини породила світ людини у єдності його біологічної, соціальної та ноологічної сфер, глобальну спільноту людей. Це головний результат її продуктивного існування як відповіді на імперативи закону плідності. Елементи цього нового світу, цієї глобальної інновації, згідно з вимірами та критеріями закону різноманітності, утворюють мегасистему різних видів і форм феноменів, розгорнутих у мегаконтинуум, на одному полюсі якого перебувають змінні фертильною активністю людини біологічні форми (культурогенні генетичні мутації в геномі людини, що виникають через механізм зміни поколінь у процесі виконання нею завдання біологічної фертильності, селективно виведені нові форми біологічних видів тощо), а на іншому – світова культура, пізнавальна ідеологія світолюдинознавства, наукові знання, інноваційні технології та технічні інструментальні пристрої.

Мегасистема феноменів світу людини в такому вигляді постає як мегаджерело ресурсів розвитку та функціонування обдарованості.

Отже, структуру ресурсів розвитку і функціонування обдарованості утворюють групи біологічних, соціальних і ноологічних ресурсів. Вони поділяються на зовнішні та внутрішні ресурси.

За критерієм локальності в системі організації людського індивіда у структурі ресурсів розвитку обдарованості виокремлюється група глибинних ресурсів і група ресурсів оперативного доступу. Глибинні ресурси пов'язані з дією функціональних механізмів загальнобіологічних і специфічних для людського індивіда алгоритмів існування, які містяться в геномі людини і глибинних шарах її психіки, що номінуються з допомогою категорій індивідуального та колективного безсвідомого. До групи ресурсів оперативного доступу належать ресурси, роль і значення яких у розвитку обдарованості становлять потенціал колективної культури розвитку здібностей. Вони свідомо застосовуються як самими суб'єктами обдарованості, так і особами, які здійснюють вплив на процес її розвитку. Це ресурси, досвід використання яких засвідчив їхню ефективність і які є частиною виробленої в процесі еволюції суспільства загальної гіфтологічної культури. Прикладами оперативних ресурсів розвитку обдарованості можуть бути: стимулювання конструктивно-креативних здібностей, організація здобування необхідних знань, професійно забезпечена і науково-методично обґрунтована організація систематичного вправлення в застосуванні здібностей, формування відповідального ставлення до обдарованості в її носіїв, вироблення необхідних для вдосконалення здібностей навичок тощо.

У складі внутрішніх ресурсів виокремлюються групи фізіологічних і психологічних ресурсів. Психологічні ресурси зокрема поділяються на підгрупи когнітивних, афективних, особистісних ресурсів і ресурсів системи налаштувань. Ресурси в цих підгрупах мають внутрішню стратифікацію. Наприклад, підгрупу когнітивних ресурсів становлять ресурси психічних процесів відчуттів, сприйняття, пам'яті, мислення, інтелекту, уваги, уяви та продукованих ними феноменів – уявлень, думок, переконань, концептуальних образів і конструктів тощо. Прикладом важливого для розвитку та плідного вираження обдарованості психологічного продукованого системами психічних процесів і особистісної регуляції, ресурсу є віра у свою обдарованість і її екзистенційне призначення. Така віра не лише забезпечує відповідність життєвої активності індивіда імперативам закону плідності та відданість своїй обдарованості упродовж тривалого часу або ж і протягом усього життя, а й відіграє роль чинника подолання криз, що неминуче виникають у житті обдарованих членів суспільства внаслідок генерування інноваційними та евристичними результатами їхньої активності дисонансу між освоєними формами соціального буття та новими формами, для освоєння яких

необхідно докладати додаткових зусиль для залучення та/або активізації відповідних, насамперед енергетичних ресурсів. Така віра виконує також важливу функцію запобіжника відмови від обдарованості та занурення у прірву надмірного пристосування й комфорту його розслабленості й пасивності та, як наслідок, – пізнавальної та фертильної непродуктивності в соціальній і ноологічній сферах.

Психологічні ресурси виконують подвійну функціональну роль, а саме: засобів безпосереднього живлення процесів розвитку та функціонування обдарованості і механізмів прокладання шляхів вільного доступу до біологічних, соціальних і ноологічних ресурсів.

Необхідність у здійсненні такої роботи зумовлена специфікою використання індивідом ресурсів біо-, соціо- і ноосфер. Вона полягає в тому, що індивід не може здійснювати їх залучення до процесів свого функціонування безпосередньо. Їх використання завжди опосередковується психологічними засобами у вигляді налаштувань, уявлень, знань, орієнтацій, оцінок, безсвідомих алгоритмів інструментальних дій, культурно вироблених форм, способів і технологій їх застосування, сформованих у досвіді навичок тощо.

Застосування зазначених психологічних засобів для залучення ресурсів до процесів функціонування та розвитку обдарованості забезпечує можливість виконання таких гіфтогенних психологічних операцій: когнітивний контакт із потрібним ресурсом (знання про існування ресурсу, наявність в індивіда його образу, уявлень про його конструктивні властивості тощо), формування позитивного налаштування щодо оволодіння ним і санкціонування його використання у процесах розвитку та функціонування обдарованості, залучення ресурсу до структури обдарованості, асиміляцію властивостей ресурсу асоціативними сполученнями, які з'являються в просторі функціональних перетворень, що виникають в процесі продуктивної роботи обдарованості.

Розвиток здатності індивіда виконувати такі психологічні операції є важливим компонентом процесу збагачення та вдосконалення структури обдарованості і в результаті – підвищення її фертильної ефективності.

Залучення біологічних, соціальних і ноологічних ресурсів до процесів розвитку та функціонування обдарованості здійснюється за допомогою психологічних операцій, які становлять функціональний потенціал системи інтегральних психологічних механізмів. Ці механізми утворюють дві головні групи: механізми спонтанного залучення ресурсів і механізми довільного залучення ресурсів. Двома наступними групами є група спонтанного залучення внутрішніх і зовнішніх ресурсів і група довільного залучення внутрішніх і зовнішніх ресурсів. Спостерігається закономірність,

згідно з якою у залученні внутрішніх ресурсів більшою є частка елементів спонтанної їх асоціації, а в залученні зовнішніх ресурсів – довільної.

У цьому контексті також важливими є закономірності динамічної і змістової послідовності залучення ресурсів. Спонування активізують систему здібностей, налаштувань і властивостей індивіда. Народжується активність, вектор якої відповідає термінальній стратегії, яку він обирає у цій екзистенційній ситуації. У разі вибору адаптаційної стратегії відбувається пошук, відбір і залучення через механізми асоціативного захоплення тих ресурсів, які живлять активність адаптації. Як наслідок, вони починають займати домінуючі позиції в загальній структурі психологічних ресурсів індивіда. Це може спричинити відмову від плідного втілення обдарованості чи відтермінування виконання цього завдання.

У разі вибору стратегії відповідності імперативам закону плідності значення пріоритетних і у процесі відбору і структуризації матимуть ті ресурси, які живлять фертильну активність. Такі зміни призводять до відповідного перерозподілу елементів у структурі психологічних ресурсів індивіда і створення умов для розгортання цієї активності, її здійснення і плідного завершення.

Поширеним мотивом провадження складної та ресурсовитратної фертильної гіфтологічної активності є розв'язання нагальних проблем екзистенції обдарованого індивіда. Успіхи породжують ефекти його самоутвердження, серед яких – ефект поштовху пожвавлення процесу розвитку обдарованості.

Особливості структури психологічних ресурсів індивіда, що зумовлюються відсутністю чи наявністю у ній основних видів ресурсологічних елементів, дають підстави для конструювання моделей психологічної структури ресурсів розвитку і функціонування обдарованості. У цьому контексті виокремлюються три моделі.

Модель I. Структура обдарованості, у якій присутні всі види психологічних ресурсів, необхідні для її розвитку та досягнення нею оптимальних показників функціональної плідності: ресурси стрижневих і допоміжних здібностей, ресурси гіфтогенних налаштувань, ресурси гіфтогенних властивостей самості. Розвиток обдарованості в індивідів цієї моделі має бути спрямований на підтримку цілісності такої структури ресурсів обдарованості з метою її збереження, підтримки та системного поступу та вдосконалення.

Модель II. Ресурсна структура обдарованості, у якій присутні ресурси стрижневих здібностей, але має місце певний дефіцит ресурсів гіфтогенних налаштувань. Розвиток обдарованості в індивідів з такою структурою має полягати у формуванні ресурсів цих налаштувань.

Модель III. Ресурсна структура обдарованості, у якій присутні ресурси стрижневих здібностей,

але має місце певний дефіцит ресурсів гіфтогенних властивостей самості. Розвиток обдарованості в індивідів із такою структурою ресурсів має спрямовуватися на збагачення, розвиток і посилення ресурсів гіфтогенних властивостей самості.

Результати здійсненої аналітичної розвідки ресурсологічних аспектів онтології обдарованості створюють передумови для спроби генерування теоретичного узагальнення, що може бути корисним для покращення розуміння природи обдарованості, а отже, і практик, що мають на меті більш повне розкриття потенціалу її ресурсів шляхом застосування релевантних закону плідності технологій її розвитку. Основою цього узагальнення є теза, згідно з якою, визначальними у виникненні, розвитку та продуктивному функціонуванні обдарованості є психологічні ресурси. Пріоритетними в їх сукупності є психологічні ресурси двох видів.

До першого виду належать психологічні ресурси обдарованості як актуального функціонуючого на певному рівні плідності феномена, що сформувався в результаті перемноження стихійних процесів і суб'єктних реакцій, дій і довільних втручань обдарованого індивіда.

Другий вид – це психологічні ресурси, що на даний час не є функціональними: вони пасивні, резервні, тобто такі, що становлять потенціал обдарованості, але за умови виведення їх з такого стану можуть відіграти роль чинників прогресивних змін у функціональному статусі обдарованості, призвести до виникнення ефектів її розвитку і як наслідок – підвищення її продуктивності.

Висновки. Психологічні ресурси розвитку обдарованості є специфічними. Їхня відмінність від інших ресурсів полягає в тому, що їхні механізми виконують функції фільтрації, відбору та санкціонування прийняття ресурсів інших видів – біологічних, соціальних і ноологічних ресурсів, а також їх залучення до процесів розвитку обдарованості, чи навпаки – відхилення, накладення заборони на їх проникнення або нейтралізацію у випадку несанкціонованої інфільтрації. Центральними механізмами, які виконують зазначені функції, є механізми самості, зокрема механізми автентичності, самоідентичності, самовизначення, а також спонування допитливості та фертильних спонувань.

Психологічні ресурси розвитку обдарованості є чисельною, розгалуженою і складною системою елементів і їх сполучень, що локалізовані в просторі вимірів таких трьох фундаментальних сфер функціонування людини, як біологічна, соціальна і ноологічна сфери. Наукове знання про їх ефективне використання з метою розкриття потенціалу обдарованості людського індивіда та підвищення рівня ефективності і якості його екзистенції перебуває в стані становлення.

Використані літературні джерела

1. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / за ред. Л. М. Проколієнко. Київ: Радянська школа. 1989. 608 с.
2. Кусумано М. А., Йоффі Д. Б. Стратегії геніїв. П'ять найважливіших уроків від Білла Гейтса, Енді Гроува та Стіва Джобса. Київ: КДС, 2024. 325 с.
3. Міллер А. Драма обдарованої дитини та пошук справжнього Я. Київ: Видавництво Ростислава Бурлаки. 2021. 150 с.
4. Фрідман Р. Розгадка геніальності. Як працює інженерія ідей. Київ: Лабораторія. 2022. 256 с.
5. Фромм Е. Мати чи бути? Київ: Український письменник. 2014. 222 с.
6. Юнг К. Г. *Aion*. Нариси щодо символіки самості: 2-ге вид. Львів: Астролябія. 2019. 432 с.
7. Bohm D. A new theory of the relationship of mind and matter. *Philosophical Psychology*. 1990. Vol. 3. No. 2. DOI: <https://doi.org/10.1080/09515089008573004>.
8. Nagel T. *Mind and Cosmos*. Why the materialist neo-Darwinian conception of nature is almost certainly untrue. Oxford. Oxford University Press. 2012. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199919758.001.0001>.
9. Schrödinger E. *What is Life?*. Cambridge. Cambridge University Press. 1967.
10. Schrödinger E. *Mind and Matter*. Loughborough. Leicestershire. United Kingdom. 2013.

References

1. Kostiuk, H. S. (1989). Navchalno-vykhovnyi protses i psykhični rozvytok osobystosti [Educational process and mental development of personality]. Kyiv, 608 p. [in Ukrainian].
2. Kusumano, M. A., & Yoffie, D. B. (n.d.). Stratehii heniiiv. Piat naivazhlyvishykh urokiv vid Billa Heitsa, Endi Hrouva ta Stiva Dzhobsa [Strategies of geniuses. Five most important lessons from Bill Gates, Andy Grove, and Steve Jobs]. Kyiv, 325 p. [in Ukrainian].
3. Miller, A. (2021). Drama obdarovanoi dytyny ta poshuk spravzhnoho Ya [The drama of the gifted child and the search for the true self]. Kyiv, 150 p. [in Ukrainian].
4. Fridman, R. (2022). Rozghadka henialnosti. Yak pratsiuie inzheneriia idei [The puzzle of genius. How idea engineering works]. Kyiv, 256 p. [in Ukrainian].
5. Fromm, E. (2014). Maty chy buty? [To have or to be?]. Kyiv, 222 p. [in Ukrainian].
6. Yunh, K. H. (2019). Aion: Narysy shchodo symvoliky samosti [Aion: Essays on the symbolism of the self] (2nd ed.). Lviv, 432 p. [in Ukrainian].
7. Bohm, D. (1990). A new theory of the relationship of mind and matter. *Philosophical Psychology – Philosophical Psychology*, 3(2), 1-18. DOI: <https://doi.org/10.1080/09515089008573004>.
8. Nagel, T. (2012). Mind and cosmos: Why the materialist neo-Darwinian conception of nature is almost certainly untrue. Oxford, 130 p. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199919758.001.0001>.
9. Schrödinger, E. (1967). What is life? Cambridge, 184 p.
10. Schrödinger, E. (2013). Mind and matter. Loughborough, Leicestershire, 160 p.

Прийнято 30 вересня 2025 року.

Затверджено 31 жовтня 2025 року.

Опубліковано 31 березня 2026 року.

Матеріал ліцензується на умовах міжнародної ліцензії Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0).